

Yunusça Bir Hakikat İfadesi Olarak Gönül Hakikati: Yunus Emre ve Gönül Felsefesi

Kevser ÇELİK*

*Gönül mü iyi, Kâbe mi iyi? Söyle bana akli eren!
Gönül yeğdir çünkü gönüldedir dost durağı - Yunus Emre*

Özet

Bu çalışmamızdaki amacımız, Türk filozof Yunus Emre’de en çok karşılaştığımız kavramlardan biri olan Gönül kavramının felsefi bir kavram olarak ne olduğunu sorgulayarak Yunus Emre’nin genel olarak hakikat anlayışını bu kavram çerçevesinde ortaya koymaktır. Böyle bir çalışmanın ortaya çıkışında en temel etmen, ‘Gönül kavramı neden felsefi bir kavramdır?’ sorusudur. Bu soruyu felsefi bilinçle birlikte entelektüel ve kültürel kökenimizde izi sürülen felsefenin en zengin örneklerden biri olan Yunus Emre’de ele almaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Yunus Emre, Gönül Felsefesi, Gönül, Türk Felsefesi, Türk Düşüncesi.

The Heart Truth as an Expression of Yunus’s Truth: Yunus Emre and Heart Philosophy

Abstract

Our aim in this study is to present Yunus Emre's understanding of truth in general within the framework of this concept by questioning what the concept of the Heart is as a philosophical concept, which is one of the concepts we encounter most in the Turkish philosopher Yunus Emre. The most basic factor in the emergence of such a study is, ‘Why is the concept of the heart a philosophical concept?’ is the question. We will try to address this question in Yunus Emre, who is one of the richest examples of philosophy itself, which is traced in our intellectual and cultural roots, together with philosophical awareness

Key Words: Yunus Emre, Heart Philosophy, Heart, Turkish Philosophy, Turkish Thought.

Bu çalışmamızdaki amacımız, Türk filozof Yunus Emre’de en çok karşılaştığımız kavramlardan biri olan Gönül kavramının felsefi bir kavram olarak ne olduğunun sorgulamasını yaparak, Yunus’un hakikat anlayışını bu kavram çerçevesinde genel olarak ortaya koymaktır. Böyle bir çalışmanın ortaya çıkışında en temel etmen, ‘Gönül kavramı neden felsefi bir kavramdır?’ sorusudur. Bu soruyu, felsefi bilinçle beraber düşünsel ve kültürel kökenimizde izleri sürülen felsefenin kendisinde varlık bulmuş en zengin örneklerinden biri olan Yunus’ta ele almaya çalışacağız.

Türk düşüncesinin tarihsel öyküsüne baktığımızda felsefe geleneğimizin tek bir formda olmadığı farklı düşünür ve felsefecilerimiz tarafından dile getirilmiştir. Onlardan biri de Hilmi Ziya Ülken’dir. Ülken’e göre filozoflar “asıl felsefenin sadece küçük bir kısmını” oluşturmaktadır. Felsefeden ayrı birer disiplin olarak ifade edilen kelâm, fıkıh, tasavvuf gibi düşünce alanlarında da felsefi düşüncenin dışında tutulamayacak, filozof

*Doç. Dr., SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü Sistemik Felsefe ve Mantık Anabilim Dalı, kevsercelik@sdu.edu.tr ORCID: 0000-0001-6604-3650

kabul edilebilecek azımsanmayacak kadar çok isim bulunmaktadır.¹ Bu isimler doğrudan filozof adını almamış olsalar da, felsefi düşünceye yapmış oldukları katkılar açısından bakıldığında filozof adını hak eden kişilerdir.² Diğer bir deyişle salt felsefecilerle birlikte kelâmcılar, fıkıhçılar ve tasavvufçular da felsefe geleneğimiz içinde yer almaktadır. Elbette burada Ülken'in kast ettiğinin tüm kelâmcılar, tüm fıkıhçılar, tüm tasavvufçular olmadığını altının çizilmesi gerekir. O, sadece ve sadece felsefenin yöntemini kullanmış ve felsefe yapmış, filozof tanımlamasına uyan isimleri felsefe geleneğimiz içine dahil etmekte ve dahil edilmesi gerektiğini ileri sürmektedir. Düşünürümüzün bu iddiasının en temel dayanaklarından biri, İslam dünyasında felsefe-kelâm, felsefe-fıkıh, felsefe-tasavvuf ayrımının yapılmış olmasıdır. Ülken'e göre, özellikle İslam Ortaçağ felsefesine bakacak olursak, Yunan felsefe geleneğine bağlı filozoflarla kelâmcılar arasında yaşanan düşünsel çatışma, bu ayrıma yol açan en temel olgulardan biridir.³ Böyle bir çatışma, İslam dünyasında felsefenin salt bu filozoflara mâl edilmesi yanı sıra felsefe karşıtlığına da yol açmıştır. Bunun gibi vahim sonuçlar felsefe geleneğimizin hem bir bütün halinde hem de zengin içerikle serüvenini yaşama imkanını ortadan kaldırmış ve felsefenin belirli bir tanım içine hapsedilip kategorize edilmesiyle "filozof" adını hak eden isimler dışarıda tutulmuştur.

Batı düşünce dünyasında, bizdeki gibi felsefeyi diğer düşünce disiplinlerinden ayırma çok keskin ve uzun soluklu olmamıştır. Bunun en açık örneklerinden biri, Batı Hıristiyan Ortaçağ felsefesi dönemidir. Bu Ortaçağ felsefesi, İslam dünyasında olduğu gibi, felsefelerinde Yunan felsefe geleneğine bağlı olanlarla, onlara düşünsel olarak saldırınları ayırmamış ya da onlar arasında tercih yapmamıştır. Bununla birlikte felsefeyi kelâm, fıkıh ve tasavvuf gibi diğer düşünce disiplinlerinden ayırtırmaya da gitmemiştir. Tüm bunlar Batı Ortaçağ felsefesinin içerik açısından hem bütünlüklü hem de çok zengin olmasını sağlamıştır.⁴ Ayrıca böyle bir tutum, Batı'da felsefenin sürekliliğini muhafaza ederek ve gelişerek serüvenini yaşamasını mümkün kılmıştır. Ülken'in bu görüşlerini onayladığımız ve paylaştığımız için Yunus Emre'nin salt edebiyatçı, ya da şair, ya da sufi, ya da mutasavvıf gibi adlandırılmalar içine hapsedilmesinin büyük haksızlık olacağı kanaatindeyiz. Yunus Emre'nin filozof olup olmadığına dair birçok tartışma ve görüş mevcuttur. Burada asıl konumuzdan uzaklaşmamak adına buna detaylı olarak değinmeyeceğiz. Ancak bu tartışmada Yunus'un filozof olduğunu düşünenler tarafında olduğumuzu da belirtmek isteriz. O şair filozoftur, o mistik filozoftur, o, Demir'in dediği gibi, "Büyük Türk Filozofudur."⁵

Felsefe geleneğimiz içindeki, Ülken'in deyimiyle, kelâm bir "din felsefesi", fıkıh bir "hukuk felsefesi", tasavvuf ise bir "mistik felsefe" olarak adlandırılır.⁶ Dolayısıyla kelâm, fıkıh ve tasavvuf felsefenin birer farklı formudur. Bu bakımdan Türk felsefesi, salt felsefeyle birlikte kelâm felsefesi ve tasavvuf felsefesinden (mistik felsefeden) oluşmaktadır. Buna göre Türk Ortaçağ felsefesi içerisinde "İlk orijinal mystique [mistik] Türk şairi"⁷ ve filozofu Yunus Emre'nin felsefesi de tasavvuf felsefesi (mistik felsefe) olarak yerini almaktadır. Yunus Emre, Türk mistik felsefenin "kendi diliyle ifade edebileceği felsefi ve sanatkârane" dünya görüşü olma özelliğini⁸ görebileceğimiz en iyi örneklerden biridir. Onun felsefesi, "mistik" nitelendirmesini alsa da teori ve pratik

¹ Ülken, Hilmi Ziya (2015), *İslam Felsefesi: Eski Yunan'dan Çağdaş Düşünceye Doğru Kaynakları ve Etkileri*, Ankara: Doğu Batı Yayınları, s. 14.

² Ülken, Hilmi Ziya (2015a), *İslam Düşüncesi: Türk Düşüncesi Tarihi Araştırmalarına Giriş*, Ankara: Doğu Batı Yayınları, s. 13.

³ Ülken (2015): 14.

⁴ Ülken (2015): 14.

⁵ Demir, Remzi (2020), *Yunus Emre: Türk Felsefesinin Doğuşu*, İstanbul: Muhayyel Yayıncılık, s. 41.

⁶ Ülken (2015): 35.

⁷ Ülken, Hilmi Ziya (2016), *Türk Tefekkür Tarihi*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, s. 202.

⁸ Ülken (2016): 202.

arasında sürekli sıkı bir bağın kurulduğu, deneyimin merkezde olduğu, dolayısıyla pratiğin daha çok öne çıktığı, realist ve rasyonalist bir felsefe olma özelliklerini de taşımaktadır. Felsefesinin tüm bu özelliklerini merkezi kavramı olan Gönül kavramında açıkça görmek mümkündür.

Gönül, Türk kültürüne özgü bir felsefi kavramdır. Felsefe “kavram” üzerinden tanımlaması yapıldığında, “kavramlar oluşturmak, keşfetmek, üretmek sanatı”⁹ olarak tanımlanmaktadır. Kavramlar olmadan felsefenin yapılamayacağı gerçeğini ve kavramların toplumları şekillendirme ve onların geleceğini belirleme gücünü dikkate alarak bu tanımlamayı biz de onaylıyoruz. Şayet kişi, Goodchild’ın dediği gibi, “kendi kavramlarını yaratmıyorsa, o kişinin düşüncesi, başka birinin düşünceleri tarafından düzenlenecektir.”¹⁰ Böyle bir bilinçle biz de Yunus Emre’den hareketle felsefi bir kavram olarak Gönül kavramının neliğini ortaya koyarken, bir zamanlar felsefi geleneğimizin merkezinde yer alan bu kavramı yeniden canlandırmak ve bu canlılığıyla ona evrensel felsefenin serüvenine dahil olma imkânı sağlama çabası içindeyiz. Çünkü,

Hiç kimse felsefeyi, tarihsel bir gelenek içindeki eski kavramları parlatmak, korumak ya da saflaştırmak için geçmişten gelen bir armağan olarak kabul edemez. Yalnızca şimdiye karşı kullanılarak özgül bir sezgi kazandırıldığında eski kavramlar, bir kez daha yaşama dönebilirler. Kavramlar, mutlak bir yersizyurtsuzlaşma düzeyinde yinelenliklerinde var olurlar sadece.¹¹

Türkçe’de genellikle “sevgi, istek, düşünüş, anma, hatır vb. kalpte oluşan duyguların kaynağı”¹² anlamında kullanılan gönül sözcüğünün, pratik hayatımızda da çoğunlukla bu anlamı benimsenmiş gibi görünmektedir. Nitekim yaygın olarak insanlar, gönüllü salt kalpteki duygularla ilişkilendirmektedir, hatta indirgemektedir. Bu anlam o kadar yaygınlaşmış ve benimsenmiş ki, bu kavramın geçmişte Türklerde felsefi bir kavram olduğu ifade edildiğinde insanlarda büyük bir şaşkınlık oluşmaktadır.

Felsefe kavramlarının neliğine dair en temel referanslardan olan felsefe sözlüğünde ise gönül kavramına, “tasavvufta, tinsel değerlerin bulunduğu yere, Tanrı’nın geçici varlıkların etkilerinden sıyrılmış, geçici aşklardan uzaklaşarak gerçek aşka erişmiş kimselere görüldüğü makama, gerçek sevgilisinin yurt edindiği sonsuzluk ülkesine verilen ad”¹³ şeklinde anlam verilmiştir. Genel ancak öz anlamı ifade eden bu tanımlama, elbette bu kavramın felsefi bir kavram olduğuna dair iddiayı güçlü bir şekilde destekleyecek ayrıntılara yer vermemektedir.

Ayrıca akademi dünyasında, özellikle felsefe alanında gönül kavramı üzerine yapılan az denilebilecek kadar çalışma olması, özellikle Türk felsefe geleneğinde bu kavramın merkezi olması dikkate alındığında çok ilginçtir. Neden ilginçtir? Çünkü, tefekkür dünyamızda, sanat dünyamızda sıkça değinilmiş, pratik hayatımızda insanı tanımlarken en çok başvurduğumuz, anlamı derin ve zengin bir kavramdır Gönül. Bu zengin içerikli kavram, felsefe serüvenimiz açısından bakıldığında Türk bilgeliğinin (hikmetinin)¹⁴ en temel unsurları arasında yer almaktadır.¹⁵ Hatta Türk tefekkür dünyasında felsefenin Türkçe karşılığı olarak kabul edilen bilgelik kavramının anlamı, gönül

⁹ Deleuze, G-Guattari, F. (1996), *Felsefe Nedir?* (Çev. Turhan Ilgaz), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, s. 12.

¹⁰ Goodchild, Philip (2005), *Deleuze&Guattari: Arzu Politikasına Giriş* (Çev. Rahmi G. Ögdül) İstanbul: Ayrıntı Yayınları, s. 47.

¹¹ Goodchild (2005): 22.

¹² Türkçe Sözlük (2011), Haz. Şükrü Halûk Akalın ve diğerleri, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 963.

¹³ Cevizci, Ahmet (2003), *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma, s. 174.

¹⁴ Farabi gibi Türk filozofların izinden giderek hikmetin felsefe ile özdeşliğini, aynı zamanda Türkçe karşılığının “bilgelik” olduğunu biz de onaylıyorum. Bu nedenle bu çalışmamızda “Türk felsefesi” ifadesini, “Türk hikmeti” ve “Türk bilgeliği” ile aynı anlamda kullanıyorum.

¹⁵ Küyel, Mübahat Türker (2016) “Türklerde Felsefe Geleneği,” *Türk Kültürü: Prof. Dr. Mübahat Türker-Küyel Makaleleri-I* içinde (Yayına Haz. Şeyma Dinç), Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yay., s. 709.

kavramıyla çok yakın bir bağa sahiptir. Bilgelik “kökü bakımından (herhangi bir konuda) doğru ve yakîni bilgidir; ve, o bilgiye göre davranmaktır. Böyle bir bilgiyi hep aramak ve o bilgiye göre davranmayı durmadan istemek ise “bilgeliği sevmek”tir, *felsefedir*.”¹⁶ Türklere göre böyle bir bilgeliğe, yani felsefeye hem Akıl hem de Gönül yoluyla ulaşılabilmektedir.¹⁷ Bu yollar, yani Akıl ve Gönül aslında Türk filozoflarının ortak felsefe tanımlarından biri olan “Tanrı’yı bilmektir”deki yollardır.

Kalpten kalbe pencere var sorun nedir?

Gönülden gönüle dosdoğru giden yol değil mi?¹⁸

Yunus’un derin anlam yüklü bu söylemi, büyük Türk bilge ozan Neşet Ertaş’ta türkü olarak karşımıza çıkar:

Kalpten kalbe bir yol vardır görülmez

Gönülden gönüle gider yol gizli gizli

Bu dizeleri yorumlarsak, Gönül, hem Tanrı’nın kendisi hem Tanrı’yı bilme, daha doğrusu Ona kavuşma yolu hem de bu yoldaki tüm etkinlikler ve süreçtir. Diğer bir ifadeyle Gönül hem felsefenin kendisi hem onun konusu hem de onun yöntemi olmaktadır. Bunun en güzel örneğini Yunus’un yukarıdaki cümlelerinde görmek mümkündür.

Türk felsefesi üzerine çalışmalarıyla öne çıkan felsefecimiz Küyel’de de böyle bir yorumla karşılaşmaktayız. Ona göre, “Türklerde “Gönül”, kendisinden bütün varlığın, Evren’in, Toplum’un ve İnsan’ın fıskırmış olduğu kaynak ve kök” anlamına gelmektedir. Nitekim “insanı insan yapan öz, onun canıdır, ruhudur. [Ancak bu] Ruh veya can, yalnız hayat ilkesi değildir. ... insanın özü candır, canın özü gönüldür, gönülün özü ise sevgidir.” Netice itibarıyla felsefi bir kavram olarak Gönül “varlığın kökü”dür.¹⁹ Bu, ister Batı dünyasında olsun isterse Türk İslam dünyasında olsun filozofların varlığın kökeni olarak kabul ettiği, farklı kavramlarla ifade etmiş oldukları İlahî Ruh’u, yani Tanrı’yı imlemektedir. Tüm her şeyin varlık kaynağı olarak kabul edilen bu Tanrısal kökeni Yunus insan varlığı üzerinden şöyle dile getirmektedir:

Bir zamanlar atamın belinden anama düştü gönül

Hakk’tan bize emir geldi; hazineye düştü gönül

Orada bana can verdi; et, kemik, kan verdi

Kırk gün geçti geçmedi, hareketlendi gönül

Orada gizli gizli yürüdüm; hak emri aman vermedi

Vatanımdan ayırdılar, bu dünyaya düştü gönül²⁰

Türk mistik felsefeye göre Tanrısal köken dediğimiz “İlahi Nur,” maddi âleme varlık olarak düşer. O, topraktan, madene, ondan bitkiye, ondan hayvana, ondan insana ve Yetkin/İdeal İnsana geçerek tekrar aslına döndüğü,²¹ bir anlamda Tanrısal olanın kendini gerçekleştirme ya da bilme süreci olarak ifade edebileceğimiz bir yolculuk yaşamaktadır.

¹⁶ Küyel Türkeri, Mübahat (2016b), “Atatürk, Cumhuriyet, Bilim ve Teknoloji”, *Türk Kültürü: Prof. Dr. Mübahat Türker-Küyel Makaleleri-I* içinde (Yayına Haz. Şeyma Dinç), Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yay., s. 81.

¹⁷ Küyel, Mübahat Türker (2016a) “Farabi’ye Bir Hazırlık Olmak Üzere İslam Öncesi Türklerde Felsefe,” *Türk Kültürü: Prof. Dr. Mübahat Türker-Küyel Makaleleri-I* içinde (Yayına Haz. Şeyma Dinç), Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yay., s. 776.

¹⁸ Yunus Emre (2021), *Dîvân* (Çev. Mehmet Kanar), İstanbul: Ayrıntı Yayınları, s. 253 [171]

¹⁹ Küyel (2016): 712.

²⁰ Yunus Emre (2021): 125[81].

²¹ Köprülü, Fuad (1981), *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, s. 322.

Bu yolculuk, yukarıda da değindiğimiz gibi “gönül’den Gönül’e” yapılan bir yolculuktur. Bu yolculuğa talip olana Yunus şöyle hitap etmektedir:

Gece gündüz Hakk’ı arayan! Bilmez misin Hak nerededir?
Neredeysem orada hazır; nereye baksam oradadır
Arama Hakk’ı uzakta; Hakk’ın durağı gönlündür
Sen senliği elden bırak; beden içinde candadır
Gir gönüle, bul oradadır; kapa ben demek defterini
Bil ki o has cevher oradadır; sanma ki ummandadır²²

Yunus’un burada gönülde bulunduğunu söylediği “has cevher” dediği nedir? Yunus’a göre evrenin arkhesi, Tanrı’nın kendi kudretinden yarattığı bir şey olan “Gevher”dir [cevherdir]. Toprak, su, ateş ve hava olarak dört unsur da bu cevherin değişik formlarını ifade etmektedir.²³ Nihayetinde her şeyin arkhesi, Yunus’un “has cevher” dediği Tanrı’dır ve içinde yaşadığımız bu dünyada onun kendine mesken edindiği yer gönlüdür. Bunu aynı şekilde Yunus’un izinden giden Türk filozof Rıza Tevfik de hikmet diliyle şöyle ifade etmiştir:

Tevfik’te de görmemiz mümkündür.
Gel derviş, beri gel, yabana gitme,
Her ne arıyorsan inan, sendedir..
Nefsine beyhûde eziyyet etme!
Kâ’beyse maksûdun Rahmân sendedir..²⁴

Türk felsefesinde Gönül hakkındaki bu tür tanımlamalar, bugün “ruh” karşılığını verdiğimiz “psykhe” kavramını anımsatmaktadır. Bu kavram Antik Grek felsefesinde her şeyin ana ilkesi olarak ifade edilen, ruh, yaşam, yaşam soluğu, tin, can, kalp, akıl gibi anlamlarına gelmekteydi.²⁵ Bu anlamlarını dikkate alarak Grekçe “psykhe” kavramının Türk felsefesindeki karşılığı olarak Gönül kavramının verilebileceğini düşünmekteyiz. Zira bir Gönül filozofu olarak Yunus Emre’nin sık sık kullandığı Gönül kavramı da bu düşüncemizi desteklemektedir.

Yine Yunus’la ortak tefekkür mirasına sahip Yusuf Has Hacib *Kutadgu Bilig*’te gönül, “can, kalp, akıl, ruh, nefis, lisan, söz, bağlılık, inanç, iman, hafıza, unutma, menfaat, arzu, tutku, heves, sır saklama yeri” anlamlarında kullanılmaktadır. Böyle olsa da o, en çok akılla iç içedir.²⁶

Gönül olmazsa insan gözünün yararı yok
Akıl olmazsa insan gönlünün yararı yok²⁷

Gönül ile Akıl bu birlikteliği, diğer bir deyişle akıl ve aşkın bir aradalığı Yunusça Hakikat’i ifade etmektedir. Yunusça bu hakikati İkbâl şöyle dile getirmektedir:

²² Yunus Emre (2021): 85 [53].

²³ Dalkılıç, Bayram (2004), *Yunus Emre’de Allah-Âlem-İnsan Münasebeti*, Konya: Kendözü Yayınları, s. 114.

²⁴ Rıza Tevfik (2014), *Serâb-ı Ömrüm* (Hazırlayan Abdullah Uçman), İstanbul: Çağrı Yayınları, s. 46.

²⁵ Dürüşken, Çiğdem (2013), “Antikçağda ‘Psykhe’ Kavramına Genel Bir Bakış I” Felsefe Arşivi, s.75, İnternet Erişim: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/14420> (10.06.2021); Peters, Francis E. (2004), *Antik Yunan Felsefesi Terimleri Sözlüğü* (Çev. Hakkı Hünler), İstanbul: Paradigma, s. 321.

²⁶ Küyel (2016a): 777.

²⁷ Yusuf Has Hacib (2018), *Kutadgu Bilig* (Çev. Ayşegül Çakan), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s. 163 [1991].

Eğer aşk akıl ile beraber bulunursa, başka bir âlemin ressamı olur!

Kalk! Başka bir âlemin resmini yap! Aşkı akıl ile karıştır!²⁸

Heidegger için “dil,” hem Varlığın evi hem de insan varlığının meskeni,” yani “insanın özünün meskeni”²⁹ olarak tanımlanmaktadır. Türk tefekküründe Heidegger’in dil’inin yerini Gönül almakta ve Gönül, Varlık olarak Tanrı’nın ya da insanın özünün meskeni ya da durağı olmaktadır. Bu tanımlamalardan biri Yusuf Has Hacib’te yer almaktadır. *Kutadgu Bilig*’inde açıkça belirttiği üzere ona göre Gönülü Tanrı yaratmıştır ve aydınlatmıştır.

Bütün bu yaşayan sayısız canlının

Dili tanıktır birliğine Tanrı’nın

Türetti yüz binlerce canlıyı

Diliyle Tanrı’yı överler hepsi

Yaşayanlara gerekli olan budur

Biri gönül, biri dilin sözüdür.

Doğru söz için yarattı gönül ve dili

Sözü eğri olanın ateştir yeri³⁰

Bununla birlikte Tanrı, hatta devlet adamlarına akıl ve gönül vermiştir. Gönül, kuttur, insandır ve insanlıktır.³¹ Aynı zamanda Gönül Tanrı’dır, “Tanrı’nın meskenidir.”³² Gönül kavramının bu şekilde tanımlanması, yalnızca Yusuf Has Hacib’e özgü değildir. Böyle bir tanımlama, Türk tefekkürünün ortak tanımıdır. Benzer tanımlamayı Yunus Emre’de de görmekteyiz. Hatta o, gönülün “dost durağı” olmasının “şahidi” olarak yine gönülü göstermektedir.³³

Gönül mü iyi, Kâbe mi iyi? Söyle bana akli eren!

Gönül yeğdir çünkü gönüldedir dost durağı³⁴

Yunus bu dizelerinde sadece Gönülün tanımı yapmayı aynı zamanda değerini de ortaya koymaktadır. Bunu ise bir karşılaştırma üzerinden yapmaktadır: Kâbe ile Gönül’ün karşılaştırması. Buna, bir anlamda insan ile Tanrı’nın karşılaştırılması da denilebilir. İnsan, sonlu bir varlık olarak kendi eliyle yaptığı Kâbe’ye kutsallık atfedip yüceltirken, kendisinin ve tüm her şeyin Yaradan’ı olan Tanrı’nın yarattıklarını hor görmesi, bir anlamda insanın kendisini Tanrı’nın üstünde görmesi demektir. Günümüz insanında görebileceğimiz bu tavır, maalesef geçmişte de mevcuttu. Dolayısıyla bu cümleler, Yunus’un böyle bir tavra ve tavır sahiplerine yönelik eleştirisi olarak da okunabilir. Kâbe insanın, gönül ise Tanrı’nın yaratımı, Yunus’un dediği gibi gönül, “Gönülde gizlenen benim”³⁵ diyen “Hak durağı” ise insan “her şeyin yerli yerinde olması” denilen Hikmet’e karşı gelmiş demektir. Çünkü Hikmet bu bakımdan “haddini bilmek” demektir. Bu bir Gönül işidir. Gönül’lü olmak kendini bilmenin adıdır. Türk bilge Yusuf Has Hacib bunu şöyle vurgulamaktadır:

Beden, öz, yedi endam gönüle uyar

²⁸ İkbâl, Muhammed (1999), *Cavidnâme* (Çev. Annemarie Schimmel), Kırkambar Yayınları, s. 194.

²⁹ Heidegger, Martin (2013), *Hümanizm Üzerine* (Çev. Yusuf Örnek), Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, s. 53.

³⁰ Yusuf Has Hacib (2018): 95 [1021-1024]

³¹ Küyel (2016a): 778.

³² Küyel (2016a): 783.

³³ Yunus Emre (2021): 31 [10].

³⁴ Yunus Emre (2021): 271[182].

³⁵ Yunus Emre (2021): 157[102].

Gönülle insan ağır yük yüklenir
Gönülsüz kişi yalnızca bir şekildir
Gönülsüz kişi bilge adını yitirir”³⁶

İnsan insan yapan olarak Gönül’lü olmak aynı şekilde Yunus için de önemlidir. O bu öneme “gönülsüz namaz, göğlere ağmaz” diyerek dikkat çekmektedir. “Gönülsüz” burada kibirsiz anlamında olup,³⁷ ruhsuz da denilebilir. Dolayısıyla Müslüman adlandırması yapılan çoğu toplumun pratik hayatında salt bedensel bir ritüelmış gibi benimsenen ve uygulanan namaz, Yunus’ta her şey gibi bir gönül işidir. Bu yüzden namaz, beş vakti aşan, âşığın maşukuyla sürekli birlikteliğidir.

Aşk bizim imamımız, gönül cemaatidir
Kıblemiz dost yüzü, namazımız sürekli”³⁸

Rıza Tevfik’in dediği gibi “Cihan gönül kadar geniş değildir!”³⁹ “Tanrı’yı bulmak için, onun yaşadığı düşünülen tapınaklara gitmek gerekmez. Onun mevcudiyetini kavramak için bir yerden bir yere gitmek zorunda değiliz. Bunun yerine, bizzat kendimiz, tanrısal mevcudiyetin kendini ifşa edebileceği canlı bir tapınağa dönüşmeliyiz.”⁴⁰ Bu da gönüldür “Ayrıca Tanrı yalnızca bizim içimizde değildir. O aynı zamanda dünyadadır.”⁴¹ O halde “Gönül” olarak Tanrı, Yunus’un ifadesiyle “Dost,” sadece insanın gönlünde değil her yerde tezahür etmektedir. Bu yüzden Yunus, “açık veya gizli, Hak’la doludur iki dünya”⁴² der ve bunu yine şu dizeleriyle de tekrarlar:

Derlerse bana “Senin gönlünü kim aldı?”
Nasıl diyeyim ki? Ağlarım söyleyemem
Gönlümü alan, kaplamıştır bütün âlemi
Nereye bakarsam bakayım, onsuz yer göremiyorum”⁴³

İnsan kendini aslında gözlerinde açar, bu nedenle onun insanlığını ya da insanlık-sızlığını gözlerinde görmek mümkündür. Ancak bu görme edimini deneyimleyebilenler de sadece Yunus gibi Gönül insanlarıdır. Çünkü,

Göz bakarken her şey örtülü gibidir
Gönüle örtü yok, bunu böyle bilmelidir”⁴⁴

Buna göre hakikatin üzerindeki örtüyü kaldırıp ona, ki bu Yunusça hakikat dediğimiz şeydir, ulaşacak olan gönüldür. Yunus için Gönül, insanın “özü”dür. Özü temiz olmayanın gönlünde Hakk konaklamaz.⁴⁵ Nitekim Yunus’un özümüz dediği aslında Hakk’tır.⁴⁶ Bu durumda Gönül, aynı zamanda Hakk’tır demek.

³⁶ Yusuf Has Hacib (2018): 218-219 [2795-2798].

³⁷ Küyel (2016a): 778-779.

³⁸ Yunus Emre (2021): 33 [11].

³⁹ Rıza Tevfik (2014): 54.

⁴⁰ Hadot, Pierre (2016), *Plotinos ya da Bakışın Saflığı* (Çev. Özcan Doğan), Ankara: Doğu Batı Yayınları, s. 46-47.

⁴¹ Hadot, Pierre (2016):47.

⁴² Yunus Emre (2021): 59 [31].

⁴³ Yunus Emre (2021): 155 [101].

⁴⁴ Yusuf Has Hacib (2018): 157 [1897-1899].

⁴⁵ Tatçı, Mustafa (2020), *Yunus Emre’den Yolcuya Öğütler: Risaletü’n Nushiyye Şerhi*, İstanbul: H Yayınları, s. 122.

⁴⁶ Tatçı (2020): 223.

Sonuç olarak Gönül filozofu Yunus'un sözleri gönülsüzler için 'göz'dür, Yunusça gönüller var etmek için. Her kimin gözü açılsa gönlü açılacaktır. Yunus ısrarla bu gönüle giden yolu, gönül gözünü açmak için uğraş verir. Gönüle ulaşan, kendine, kendi özünden yaratıcısına ve bu yolda da felsefeye ulaşacaktır. Yani körlükten görmeye giden yolda yöntem felsefedir, sonuçta gönüle ulaşmak ve kendi özünü bulmak felsefenin konusudur ve felsefe yapmaktır. Gönüle giden yolda felsefeye yöntem olarak ihtiyaç vardır ve ona varıldığında insan kendini, hikmetini, yaratıcısını yani hayatının amacını ve özünü bularak felsefeye ulaşacağı için önemli bir felsefe kavramıdır. Bu nedenle bu kavram sadece felsefe ile ortaya konulan, üzerine tefekkürde bulunulan değil; felsefeyle yoldaşlık eden bir kavram olduğu için itibarı felsefecilerce yeniden kazandırılmalı, gün yüzüne çıkarılmalıdır.

Kaynakça

- Cevzici, Ahmet (2003), *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma.
- Dalkılıç, Bayram (2004), *Yunus Emre'de Allah-Âlem-İnsan Münasebeti*, Konya: Kendözü Yayınları.
- Deleuze, G-Guattari, F. (1996), *Felsefe Nedir?* (Çev. Turhan Ilgaz), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Demir, Remzi (2020), *Yunus Emre: Türk Felsefesinin Doğuşu*, İstanbul: Muhayyel Yayıncılık.
- Dürüşken, Çiğdem (2013), "Antikçağda 'Psyche' Kavramına Genel Bir Bakış I" Felsefe Arkivi, İnternet Erişim: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/14420> (10.06.2021).
- Goodchild, Philip (2005), *Deleuze&Guattari: Arzu Politikasına Giriş* (Çev. Rahmi G. Ögdül) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Hadot, Pierre (2016), *Plotinos ya da Bakışın Saflığı* (Çev. Özcan Doğan), Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Heidegger, Martin (2013), *Hümanizm Üzerine* (Çev. Yusuf Örnek), Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- İkbal, Muhammed (1999), *Cavidnâme* (Çev. Annemarie Schimmel), Kırkambar Yayınları.
- Köprülü, Fuad (1981), *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Küyel, Mübahat Türker (2016) "Türklerde Felsefe Geleneği," *Türk Kültürü: Prof. Dr. Mübahat Türker-Küyel Makaleleri-I* içinde (Yayına Haz. Şeyma Dinç), Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yay.
- Küyel Türkeri, Mübahat (2016b), "Atatürk, Cumhuriyet, Bilim ve Teknoloji", *Türk Kültürü: Prof. Dr. Mübahat Türker-Küyel Makaleleri-I* içinde (Yayına Haz. Şeyma Dinç), Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yay.
- Küyel, Mübahat Türker (2016a) "Farabi'ye Bir Hazırlık Olmak Üzere İslam Öncesi Türklerde Felsefe," *Türk Kültürü: Prof. Dr. Mübahat Türker-Küyel Makaleleri-I* içinde (Yayına Haz. Şeyma Dinç), Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yay.
- Peters, Francis E. (2004), *Antik Yunan Felsefesi Terimleri Sözlüğü* (Çev. Hakkı Hünler), İstanbul: Paradigma.
- Rıza Tevfik (2014), *Serâb-ı Ömrüm* (Hazırlayan Abdullah Uçman), İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Tatcı, Mustafa (2020), *Yunus Emre'den Yolcuya Öğütler: Risaletü'n Nushiyye Şerhi*, İstanbul: H Yayınları.
- Türkçe Sözlük (2011), Haz. Şükrü Halûk Akalın ve diğerleri, Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Ülken, Hilmi Ziya (2015), *İslam Felsefesi: Eski Yunan'dan Çağdaş Düşünceye Doğru Kaynakları ve Etkileri*, Ankara: Doğu Batı Yayınları
- Ülken, Hilmi Ziya (2015a), *İslam Düşüncesi: Türk Düşüncesi Tarihi Araştırmalarına Giriş*, Ankara: Doğu Batı Yayınları
- Ülken, Hilmi Ziya (2016), *Türk Tefekkür Tarihi*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Yunus Emre (2021), *Dîvân* (Çev. Mehmet Kanar), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Yusuf Has Hacib (2018), *Kutadgu Bilig* (Çev. Ayşegül Çakan), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.